

Folyóiratok impaktfaktora: csökken az „impakt”?

A tudományos folyóiratok értékelésére *Eugene Garfield* által megalkotott impaktfaktor régóta áttörte alkalmazási korlátait és a tudománypolitikában, a kutatásszervezésben, vagy akár a könyvtári gyűjteményszervezésben is befolyásos tényezővé vált. A hatástényezőt alapul véve vizsgálják az egyes kutatók, kutatói csoportok, intézmények által kifejtett tudományos tevékenységet, sőt egész nemzeteket ítélnék meg általa. Éppen ezért érdemes figyelmet szentelni az utóbbi években felmerülő kritikáknak, illetve azoknak az általában informatív módon, anekdotaszinten terjedő állításoknak, amelyek szerint az impaktfaktorokat egyes folyóiratok esetében tudatosan manipulálják, vagyis egyfajta „impaktfaktor tervezés” („journal impact factor engineering”) folyik. A cikk szerzői ezeknek az állításoknak a megalapozottságát vizsgálják a szerzők és a szerkesztők publikálási és hivatkozási gyakorlatának empirikus elemzésével.

Az *Institute for Scientific Information (ISI)* minden kétséget kizáróan mindent megtesz, hogy kiküszöbölje a lehetséges adatbázis-hibákat, ennek ellenére előfordul, hogy egy-egy folyóirat magasabb impaktfaktorra tesz szert például az ún. nem hivatkozható cikkekre (pl. szerkesztői előszó/kommentár) való hivatkozások, illetve egyes szerzők idézési/hivatkozási technikái miatt. Másfelől negatívan befolyásolhatja a hatástényezőt, ha a hivatkozás pontatlan, vagy változás történik a folyóirat címében vagy kötetszámozásában.

Egy adott folyóirat tárgyévi impaktfaktorának (IF) a kiszámítása úgy történik, hogy a folyóirat tárgyévet megelőző két évben publikált cikkeire történő tárgyévi hivatkozások számát elosztjuk a folyóiratban a tárgyévet megelőző két évben publikált összes (hivatkozható) cikk számával. Magyarul úgy kaphatunk magas IF-értéket, ha a hivatkozható cikkek számát alacsonyan tartjuk, az egyes cikkekre történő hivatkozások számát pedig növeljük.

Az impaktfaktorok listájának közzététele az évente megjelenő *Journal Citation Reports*ban egy újfajta,

az adatok manipulálására alkalmas „stratégiai viselkedést” indukált a tudósok, illetve a szerkesztők részéről. A tanulmány szerzői öt viselkedési típust különböztetnek meg:

1. A szerkesztők (vagy lektorok) arra ösztönzik (kényszerítik?) a szerzőt, hogy hivatkozzon az adott folyóiratban megjelenő cikkekre. Maga a jelenség, hogy a szerzők hajlamosak olyan cikkekre hivatkozni, amelyek ugyanabban a folyóiratban jelentek meg előzőleg, bizonyíthatóan léteznek, de nem mindenképpen minősül az adatok manipulálásának. Elég arra gondolnunk, hogy egy szakterület magfolyóirata nagyon sok fontos, hivatkozható cikket tartalmaz, amelyek idézését nehéz megkerülni – de nem azért, hogy a folyóiratra való hivatkozást növeljék, hanem, mert a hivatkozott cikkek fontos közlemények a szakterületen belül. Szintén nem tudni, hogy a szerzők azért hivatkoznak-e egy folyóiratra, mert a kéziratukat éppen az adott folyóirat szerkesztőjének nyújtották be, vagy azért nyújtották be a kéziratukat a folyóirat szerkesztőjének, mert éppen az adott folyóiratot találták a legalkalmasabbnak cikkük megjelentetésére, s így nem véletlenül hivatkoznak nagyrészt az ott megjelent cikkekre.
2. A várhatóan legtöbbet idézett cikket igyekeznek az év elején, a lehető legkorábbi időpontban publikálni, hogy a vizsgált kétéves ciklusban minél több idézettséget szerezzen a folyóiratnak. A szerzők által kalkulált „relatív differencia”, amely mintegy 500 kémiai folyóirat első számának átlagos hatását hasonlítja össze az utolsó száméval, arra enged következtetni, hogy létezik ilyen kiadói stratégia. Természetesen az sem kizárt, hogy a kiadók az év végén azért jelentetnek meg gyengébb írásokat, hogy meglegyen a szükséges oldalszám.
3. Olyan kéziratokat fogadnak el közlésre, illetve olyan típusú cikkek megírására kérnek fel szerzőket, amelyek az ISI felfogásában nem hivatkozhatónak minősülnek (pl. beszámolók, minirecenziók, referátumok, szerkesztői előszók/kommentárok), ugyanakkor várhatóan rö-

vid időn belül sok hivatkozást generálnak. Ezeket a cikkeket igyekeznek lehetőség szerint az év elején publikálni. A *Science Citation Index* a folyóiratok teljes tartalmát feldolgozza, így minden típusú dokumentum megtalálható benne. Az ISI által 1996-ban bevezetett dokumentum-típus szerinti kategorizálást alapul véve lehetőség nyílik megvizsgálni, hogy az említett, „speciális típusú” dokumentumok arányszámaiban van-e tetten érhető növekedés. 1996 óta kis mértékben növekedett mind a szerkesztői előszók/kommentárok, mind a recenziók száma. Mindez összhangban van a feltételezéssel, hogy a szerkesztők igyekeznek minél több „speciális típusú” dokumentumot publikálni.

4. A publikálandó kéziratnak nem elég kiválóknak lennie, hanem ugyanakkor (éppen) divatos témáról kell szólnia. A szerkesztők és a szaklektorok közötti levelezés elemzése alátámasztani látszik, hogy van ilyen tendencia a folyóiratkiadásban. Ez azonban nem minősül feltétlenül tudatos manipulációnak; mindössze az adott folyóirat eladhatóságának növelése a kiadói cél.
5. Az év utolsó hónapjaiban írják meg a szerkesztői kommentárokat és teletűzdelik az adott folyóirat újabb keletű cikkeire való hivatkozásokkal. Mindezt anélkül, hogy ugyanakkor egyéb folyóiratokra is hivatkoznának. Hasonló megoldás lehet olyan szerkesztői kommentárok publikálása, amelyek az ugyanazon szakmai körhöz köthető folyóiratok friss tanulmányait idézik, illetve szerkesztői kommentárok megjelentetése több, ugyanazon kiadó által megjelentetett folyóiratban, majd hogyanem ugyanazon szerzők tollából.

A szerkesztői kommentárokkal kapcsolatos kiadói tevékenység megvizsgálásához a szerzők egy olyan adatbázis-elemzést végeztek el, amelynek során 978 kémiai folyóirat – az ISI által szerkesztői kommentárként kategorizált – mintegy 2061 cikkében található hivatkozásokat vették számba. Az egyes szerkesztői kommentárok és folyóiratok között azonosított kapcsolatok száma 2396 volt.

Az esetek 74 százalékában egy folyóiraatra egyetlen hivatkozás történt. Az esetek 96 százalékában a cikk legfeljebb négy folyóiraatra hivatkozott. A legtöbb egyetlen folyóiraatra történő hivatkozás egy cikkben belül: 23.

Különleges eset a *Journal of Gerontology: Medical Sciences* című folyóiraté, amelynél a magas IF-szám egyértelműen az önhivatkozásoknak tudható be. 2003-ban 4.1-es impaktfaktort kalkuláltak, ugyanakkor a hivatkozások 28 százaléka szerkesztői kommentárokból származott. Ha ez utóbbit figyelmen kívül hagyjuk, az IF mindössze 2.9. Hasonlóképpen 2002-ben ugyanennél a folyóiratnál a 3.1-es impaktfaktor 2.4-esre csökkenne a szerkesztői kommentárok nélkül.

A szerzők úgy érvelnek, hogy az elektronikus folyóiratpiac megjelenése indukálta újfajta olvasói szokások az impaktfaktorokra is kifejti hatásukat. A folyóiratok presztízsének megítélésakor a hatástényező jelentőségét elhomályosító újfajta kritériumok jönnek számításba: többek között a folyóirat elektronikus megjelenésének „hatékonysága”, kezelhetősége, használhatósága. Az impaktfaktor alternatívájaként vetődik fel a folyóirat-használat elemzése a teljes szövegű letöltések számának vizsgálatával.

Elemzésükből a szerzők végül arra a következtetésre jutnak, hogy az impaktfaktor manipulálható és mindenképp hasznos felhívni az érintettek – szerzők, szerkesztők, döntéshozók – figyelmét az ebben rejlő veszélyekre. Ha az impaktfaktor tudatos befolyásolása fokozódik, hatása, vezérelvként való alkalmazása – „impaktja” – rohamosan csökkenni fog.

/REEDIJK, Jan – MOED, Henk F.: Is the impact of journal impact factors decreasing? = Journal of Documentation, 64. köt. 2. sz. 2008, p. 183–192./

(Dancs Szabolcs)